

LATVIJAS TIESLIETU SISTĒMA VĒRTĒJUMU SVAROS

Juris Dreifelds dz. 1942. gadā Jelgavā, kopš 1951. gada maija dzīvo Kanādā. Broka (*Brock*) Universitātes Politikas zinātnes departamenta asociētais profesors Sentkatarinā (*St. Catharines*), Ontārio. Studējis Toronto Universitātē mežkopību, pēc tam politikas zinātni. 1978. gadā ieguvis *Ph.D.* grādu. Divu grāmatu un vairāk nekā 45 zinātnisku rakstu autors. Interesu lokā Baltijas valstu un Krievijas politika, dabas aizsardzība, demogrāfija un masu mediji. Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis un Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieks. *Freedom House* grāmatas un tiešsaistes vietnes *Nations in Transit* nodaļas *Latvia* autors (2013–2013). Organizējis vairākas konferences Rīgā, ieskaitot *Tiesu sistēma Temīdas svaros* (2002) un *Vara un tauta* (2005). *AABS* (Baltijas Studiju veicināšanas apvienības) prezidents (1998–2000). Tiesībsarga idejas veicinātājs un organizētājs Latvijā. Pēdējais raksts latviešu valodā par masu mediju attīstību publicēts enciklopēdijas *Latvieši un Latvija* 3. sējumā.

Raksturvārdi: tiesu sistēmas PSRS mantojums, socioloģiskās aptaujas, tiesu kvalitātes starptautiskās analīzes, maksātspējas administrācija, masu mediju loma tiesu tēla veidošanā, tiesu sistēmas sasniegumi un turpmāk darāmais.

Tiesu sistēma kā trešā vara ir viena no svarīgākajām demokrātijas sastāvdaļām. Tiesu vara spēj iegrozīt citu varas orgānu nelikumīgu rīcību vai to darbības lauku nepareizu virzību. Stingra, efektīva, neatkarīga un objektīva tiesa spēj apturēt valsts nepamatotu sagrābšanu vai izpildvaras vadītāju antikonstitucionālu rīcību.

Kopš 1991. gada neatkarības pasludināšanas Latvijā tiesu sistēma ir piedzīvojusi milzīgas pārmaiņas. Pēc padomju sistēmas sabrukuma tiesu sistēma Latvijā atradās krīzes stāvoklī. Lielākajai daļai tiesnešu bija sveši Rietumu juridiskās prakses un teorijas pamati, jo visas atziņas un juridiskā izglītība iegūta Padomju Savienībā, kur pamatnostādnes bāzējās uz komunisma un kompartijas varas koncepcijām. Zināma haosa apstākļos, kad valdīja likumdošanas pretrunas, zemas tiesnešu algas,

plaša organizētās noziedzības klātbūtne, dažiem pie varas tuvu stāvošiem cilvēkiem bija iespēja izmantot vai nu draudzības saites, viltotus dokumentus, vai visādu veidu spiedienu, lai gūtu personīgu labumu no valsts un pat privāto īpašumu noziedzīgas sadales. Šajā periodā radās tūkstošiem jaunbagātņiku un dučiem oligarhu, kuri spēja manipulēt ar tiesu varu un ar politisko iekārtu, lai vairotu savu personīgo mantību un ietekmi. Šādos apstākļos Latvijas tiesu sistēma kļīboja un nespēja attīrīties no veciem korumpētiem sakārņiem, kuri paši labprāt piedalījās nelikumīgās mantas vairošanas spēlēs. Turpretī Igaunijā notika agrīnas tīrīšanas visaugstākos tiesas līmeņos ar ļoti pozitīviem panākumiem.

Diemžēl šis agrīnais tiesu attīstības posms atstājis nedzēšamas pēdas tautas kolektīvajā atmiņā. Šīs atmiņas tika vēl vairāk konkretizētas, kad Lato Lapsa 2007. gadā izdeva grāmatu, kas bāzēta uz 1998.–2000. gadā slepeni noklausītām telefona sarunām prominenta advokāta birojā. *Tiesāšanās kā ķēķis* guva plašu rezonansi, un lasītājiem nebija grūti atšifrēt

nedaudz pārmainītos tiesnešu un advokātu vārdus. Galvenais, ka sarunas atklāja tautai nelabvēlīgu aizkulišu darbību, kā to raksturo raksts portālā *Deputatiuzdelnas.lv*: „Sarunās advokāti ar tiesnešiem saskaņoja spriedumus, sarunāja tikšanās. Sarunas liecināja par politiskās varas un biznesa elites ciešajām saitēm un tiesnešu neētisku rīcību.”¹ Protams, pēc milzīga tautas spiediena notika Augstākās tiesas iniciētas izmeklēšanas un vairāki tiesneši brīvprātīgi atkāpās, bet tiesu sistēmas tēls tika smagi iedragāts.

Tiesu sistēma lēnu pārmaiņu ceļos

Kad 2002. gada maijā sarīkoju konferenci *Tiesu sistēma Temīdas svaros*, jau varēja just pārmaiņu vējus. Diskusijās piedalījās vairāk nekā 80 tiesnešu, kā arī preses un nevalstisko organizāciju pārstāvji. Der atzīmēt, ka tiesneši bija ieradušies no visiem Latvijas novadiem un par pašu līdzekļiem. Neapšaubāmi, kardinālas problēmas vēl pastāvēja. Toreiz rakstīju konferences pārskatu portālā *Delfi*, kur izklāstīju galvenās tēmas: „Diskusijās tika skartas dažādas problēmas, bet tām cauri vijās divi pamatjautājumi: kāpēc tiesu sistēmai tautā ir tik zems prestižs, un kāpēc politiskā vara šo sistēmu jau 12 gadus pēc kārtas atstājusi pabērna lomā un „badinājusi”.” Šajā aprakstā arī izcēlu 10 galvenos trūkumus tiesu sistēmā, ko tiesneši paši pauduši. Kopvērtējumā bija skaidrs, ka pie tiesas zemā prestiža vainojami nebija tikai tiesneši: „Pēc konferencē dzirdētā jāsecina, ka vaina dalāma diezgan plaši: „vainīgajos” atrodam kā valsts varu (Saeimu un valdību) tā arī sabiedrību, masu medijus un, protams, tiesnešus, konkrēti viņu zināšanas un uzvedību.”²

Kopš 2002. gada tiesu un tiesas sistēmas godīguma vērtējums un prestižs tautā ir cēlies, tomēr vēl daudzi nav pārliecināti par progresu un arī vērojami pretrunīgi slēdzieni. Desmit gadus pēc konferences, 2012. gadā, tautas spriedums par korumpētību tiesu sistēmā sniedza sevišķi negatīvu ainu. No visiem aptaujātajiem tikai 13% atzina, ka tiesas nav

korumpētas (tikai 1% – ka nemaz nav korumpētas, bet 12% – ka drīzāk nav), 67% deva pretēju slēdzienu.³ Redzam, ka 2017. gada janvārī Arņa Kaktiņa vadītā *SKDS* aptauja par tiesu procesiem tiem deva samērā zemu novērtējumu. Atbildot uz izklāstu, ka „Latvijā tiesu procesi ir godprātīgi un taisnīgi”, tikai 21% aptaujāto piekrita šim apgalvojumam (pilnībā piekrita 2,3%, drīzāk piekrita 18,8%); toties nepiekrita 55,3% (pilnīgi nepiekrita 22,2%). Pārējiem bija grūti spriest.⁴ Gadu iepriekš, 2016. gada jūlijā, *TNS* aptauja par uzticēšanās līmeni vairākām institūcijām uzrādīja, ka tiesām uzticas 51% (ļoti lielā mērā 4%), bet neuzticas 45% (nemaz neuzticas 14%).⁵ *SKDS* 2016. gada aptauja par atsevišķu institūciju kalpošanu sabiedrības interesēm norādīja: tiesu darbus pozitīvi novērtēja 22%, viduvēji – 45% un negatīvi – 27% respondentu.⁶

Pretstatā caurmērā negatīviem slēdzieniem par tiesu varu, Sorosa fonda atbalstīts *Fieldex* aģentūras 2010. gada pētījums deva vielu pārdomām un arī tika bieži piesaukts no tiesu darbinieku puses. Pētījuma parametri balstījās uz Nīderlandes Tieslietu padomes pieredzi. Šoreiz tika aptaujāti cilvēki, kuriem bijusi tieša saskarsme ar tiesām. Aptaujai pieaicās astoņas tiesas, un kopumā tajā piedalījās 129 juristi un 520 pēc nejausības principa izraudzīti sabiedrības pārstāvji jeb klienti. Šie tiesu klienti un juristi kopumā bija pārliecinoši pozitīvi noskaņoti, un 79% pauda uzticību tiesu sistēmai (26% pilnīgi, 53% drīzāk). Ļoti augsts vērtējums dots par tiesas procesiem (81%), par tiesu darbinieku attieksmi, par izpalīdzību un atsaucību (87%) un par tiesas dokumentu saprotamību un savlaicīgu sagatavošanu (82%). Interesanti, ka šajā aptaujā kā galvenās problēmas tika izvirzītas nevis korumpētība vai netaisnīgums, bet gan auto novietošanas grūtības pie tiesām (41%), privātuma trūkums uzgaidāmajās telpās (36%)

³ 67% Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju uzskata, ka tiesu sistēma Latvijā ir korumpēta (2012).

⁴ Iedzīvotāju vērtējums tam, cik tiesu procesi ir godprātīgi un taisnīgi (2017).

⁵ 93% Latvijas iedzīvotāju uzticas ģimenei (2016).

⁶ Pētījums: 45% iedzīvotāju tiesu darbu vērtē kā viduvēju (2016).

¹ Brūklenis 2007; Deputāti uz delnas arhīvs.

² Juris Dreifelds: Tiesu sistēma Temīdas svaros (2002).

un pieejamības šķēršļi invalīdiem un vecākiem cilvēkiem (34%). Juristi bija kopumā kritiskāki par atsevišķām jomām nekā sabiedrības pārstāvji. Vairāk nekā puse juristu bija neapmierināti ar lietu ievilkšanos un termiņu neievērošanu, ar privātuma trūkumu tiesu uzgaidāmajās telpās, ar nevienādu mērauklu piemērošanu līdzīgiem gadījumiem [netiek ievērota vienota tiesu prakse] un ar tiesnešu vēsumu vai iecietības trūkumu.⁷

Latvijas un ārzemju organizāciju vērtējumi

Pasaules demokrātijas organizācija *Freedom House (Brīvības nams)* sniedz gada pārskatus par septiņām demokrātijas sastāvdaļām 29 bijušajās komunistu valstīs. Viena no šīm sastāvdaļām skar tiesu sistēmu. Izdevumā *Nations in Transit* jau vairākus gadus Latvijas tiesu sistēma ieņēmusi otro vietu pēc Igaunijas, bet 2017. gada izdevumā Latvija ar Igauniju dalīja pirmo vietu. Šajos vērtējumos piedalās pasaules eksperti un atzīmes tiek vērtētas plašā kolēģu lokā.⁸

Samērā pozitīvu vērtējumu Latvijas tiesu sistēmai jau vairākus gadus devis Eiropas Komisijas paspārnē veidotais pētniecības projekts *EU Scoreboard*, kur sīki un detalizēti analizētas tiesu sistēmas Eiropas Savienības (ES) valstīs kopš 2013. gada.⁹ Pētījumā atrodams trīs pamata nodaļas: tiesu sistēmas efektivitāte (tiesvedības ilgums), tiesu sistēmas kvalitāte (uzraudzība un novērtēšana) un tiesu sistēmas neatkarība (budžets, Tieslietu padomes pilnvaras). Latvijas tiesu portāls *EU Scoreboard* secinājumus uzsvēris virsrakstā *Latvijas tieslietu sistēmai pozitīvs vērtējums Eiropas Savienībā*. Tiesu portālā minēts, ka, pēc Tieslietu padomes secinājuma, „Latvijas tiesu sistēmas stiprie punkti ir spriedumu pieejamība, elektroniskā saziņa, kvalitātes un uzskaites sistēma un dzimumu līdztiesība. Savukārt vājie punkti ir tiesām piešķirtais budžets, ārpusstiesas strīdu risināšana [mediācija], kā arī tiesnešu pašnovērtējums par neatkarību – Latvijai šis ir viszemākais rādītājs.” Tomēr jāprecizē, ka

tiesnešu pašnovērtējums 10 ballu sistēmā atrodas virs 7. Vēl vērts piebilst, ka bieži kritizētajā finanšu jomā Latvijas izdevumi tiesu sistēmai ir virs ES caurmēra līmeņa, rēķinot tos kā daļu no IKP (0,4%). Latvija no ES valstīm kopumā ir atpalikusi juridiskās palīdzības jomā, tērējot mazāk nekā 1 eiro *per capita*. Igaunija toties tērē trīs reizes vairāk. Vēl viena joma, kura būtu viegli labojama: kā minēts aprakstā, Latvijai nav gada pārskata par tieslietu sistēmu, kas pieejams gandrīz visās pārējās analizētajās valstīs.

Vēl citā pasaules līmeņa apskatā Latvijas tiesvedība relatīvi labi novērtēta. Pasaules Bankas gada pārskatā, kur tiek vērtēts biznesa lietu kārtošanas vieglums 10 jomās, Latvija 2017. gada pārskatā ierindojās 14. vietā no 190 valstīm. Publikācijā *Doing Business (Veicot biznesu)* atrodama nodaļa par tiesu sistēmas procesu kvalitāti, kur no iespējamām 0–18 ballēm Latvija saņēmusi 12,5 punktus. (Lietuva 14,5 un Igaunija 13,5). Pat daudzās Rietumu zemēs šie rādītāji bija zemāki nekā Latvijā: Somijā – 8,5, Francijā – 11,0, Vācijā – 12,0, Islandē – 7,5, Īrijā – 10,5 un Japānā – 7,5 balles.¹⁰

Drūmāku vērtējumu Latvijai devis Pasaules Ekonomikas forums. Šīs institūcijas 2017. gada Konkurētspējas indekss ierindoja Latviju 49. vietā no 138 valstīm (Igaunija ir 30. vietā un Lietuva 35. vietā). Pat Krievija un Ķīna apsteigušas Latviju. Šajā pētījumā arī atrodas nodaļa par tiesu sistēmas neatkarību, kur Latvijas rezultāti nav tik spoži: Latvija iekļuva 66. vietā.¹¹

Detalizētāku pārskatu par Latvijas tieslietu sistēmas vērtējumu Latvijas uzņēmēju vidū 2016. gadā veica Dr. Arnis Sauka no Rīgas Ekonomikas augstskolas.¹² Ziņojums balstās uz 503 nejausi izvēlētu Latvijas uzņēmumu vadītāju telefona aptaujām, ko izpildīja *SKDS*. Šajā pētījumā, kur 5 ir augstākais rādītājs un 1 ir zemākais, tieslietu sistēmas kvalitāte saņēma ļoti viduvēju atzīmi – 2,57. Divas zemākās balles (1+2) kopā piešķīra 40,5%, bet divas augstākās tikai 11,0% aptaujāto. Lielais vairums jeb 48,5% tiesu sistēmu novērtēja ar

⁷ Latvijas Tiesnešu mācību centrs 2011.

⁸ Bukovskis, Sprūds 2017.

⁹ European Commission 2017.

¹⁰ World Bank 2017.

¹¹ Global Risks Report 2017.

¹² Sauka 2016.

trijnieku. Mazāk nekā ceturtdaļa aptaujāto jeb 21,7% bijuši personīgi iesaistīti tiesvedības procesā. Viszemāk tika novērtēti civillietu izskatīšanas termiņi (1,99). Termiņu izstiepšanā uzņēmēji vainoja vai nu tiesas, kas „strādā pārāk lēni”, vai arī savus tiesu oponentus, vai viņu pārstāvjus, „kuri novilcina lietas izskatīšanu”. No tiem, kuriem bijusi tiesvedības pieredze, 17 individuālie uzņēmēji atzinuši, ka saskārušies ar korupcijas pazīmēm.

Negatīvu un diemžēl paliekošu publicitāti masu medijos ieguvusi juridiski bāzētu ekonomikas pakalpojumu veicēja – Maksātnešpējas administrācija, kurā darbojas tuvu pie 50 cilvēku un kurai kopš 2008. gada bijis jākārtu vairāk nekā 5000 lietu un sūdzību. 2013. gadā šī bijusi valsts aģentūra tika pārveidota par tiesās pārvaldes iestādi toreizējā tieslietu ministra Gaida Bērziņa pakļautībā. Presē parādījušās daudzas sūdzības par nepamatotu mantas sadali un atklātu administratoru korupciju, par savas bagātības vairošanu. Aivars Ozoliņš 2013. gadā žurnālā *Ir* aprakstījis, pēc viņa domām, toreiz esošo situāciju: „Labi nostrādātās shēmās maksātnešpējas lietas nonāk vajadzīgajās tiesās pie „saviem” tiesnešiem un tiek izlemtas par labu vajadzīgajiem klientiem.”¹³ Sevišķi lielu rezonansi izraisīja *Lietuvos Medicinos* bankas ķīlas (piejūras zemes un ēkas) ignorēšana un apiešana, kaut hipotēka ierakstīta zemes grāmatā.¹⁴ Starptautiskā revīzijas firma *Deloitte Latvia* pēc Maksātnešpējas administrācijas analīzes konstatēja, ka laikposmā no 2008. līdz 2014. gadam Latvija zaudējusi 665 miljonu eiro un, ja nenotiks pārmaiņas procesos, nākamajos desmit gados, iespējams, vēl zaudēs līdz 852 miljoniem eiro.¹⁵ Bijušā tieslietu ministra Jāņa Bordāna

atcelšanu no amata 2013. gadā bieži saista ar viņa darbību Maksātnešpējas administrācijas reformēšanā, paredzot pielīdzināt maksātnešpējas administratorus valsts amatpersonām. Pēc likumu maiņām 2016. gadā pausti jauni mērķi, kas raksturoti Tieslietu ministrijas mājaslapā: „Tieslietu ministrija ir uzsākusi īstenot būtiskas reformas maksātnešpējas jomas sakārtošanā un arī turpmāk aktīvi strādās, lai tās pabeigtu divu gadu laikā – līdz Latvijas simtgadei.”

Masu mediju loma tiesu sistēmas tēla veidošanā

A. Saukas veiktajā uzņēmēju pētījumā tika arī prasīts par aptaujāto cilvēku izmantotajiem informācijas avotiem, lai vērtētu tiesu darbu. No 736 atbildēm [dažās bija nosaukti vairāki avoti] ziņu kanāli saņēma visvairāk balsu – 64%. Mazāk jeb 14,7% balstījās uz darījumu partneru, paziņu u. c. personu viedokļiem, bet 12,8% – uz personisko pieredzi. Ar tiesu saistīto institūciju mājaslapas un specializēti izdevumi ieņēma samērā mazu lomu, kopā 8,2%. Līdzīgu informācijas uztveri pauduši cilvēki *SKDS* aptaujās. Lielākā daļa jeb 55,3% saņem informāciju par tiesām no masu medijiem, 17,2% no radiem un draugiem, bet tikai 7,8% atzinuši, ka tiem bijusi personīga tiesu pieredze.¹⁶

Būtiski, ka sociālo mediju dominances laikā tiesu sistēma atrodas kaujas laukā bez nopietniem aizstāvēšanās ieročiem. Ikkatrs, kurš zaudējis tiesu prāvu, var plaši sūdzēties par tiesu sistēmas netaisnību. Bez tam lokālie un ārvalstu Latvijas nelabvēļi var „tīklot” ar safabricētiem negatīviem stāstiem, mēģinot iedragāt tautas uzticību savām valsts iestādēm. Kaut arī dažām tiesām Latvijā, piem., Augstākajai tiesai un Rīgas apgabaltiesai, ir algoti komunikācijas eksperti, tomēr visumā tieslietu sistēma atpaliek ar savu taisnības un viedokļa aizstāvēšanu. Pašiem tiesnešiem būtu

¹³ Ozoliņš 2013.

¹⁴ Raidījums atklāj, kāpēc, iespējams, atlauda Bordānu. Rakstā norādīts: „Lietuvas banka sūdzas Eiropas komisijai par Latvijā zaudētu 2,9 miljonu eiro aizdevumu. Tieslietu ministrs Jānis Bordāns lūdza pārbaudīt tiesneša un maksātnešpējas administratora saspēli. Tāpēc, iespējams, ministrs uzkāpa sprādzienbīstamai tēmai.” Raksts veidots pēc TV3 raidījuma *Nekā personīga* materiāliem.

¹⁵ Ārvalstu investori: Latvijas ekonomika ļaunprātīgos maksātnešpējas procesos zaudējusi 665 miljonus eiro. Rakstā minēts, ka, pēc

Ārvalstu investoru padomes Latvijā vadītājas teiktā, „situācija maksātnešpējas administrēšanas jomā Latvijā nav uzlabojusies par spīti likuma maiņām un atbilstību *OECD* valstu vidējam līmenim”.

¹⁶ Latvijas Tiesnešu mācību centrs 2011.

jāatmet kautrība, jāpiedalās dialogā ar presi un jāizskaidro savu lēmumu pamatojumi. Latvijas varas iestādēm noteikti jāpārdomā, kā vislabāk ierobežot aplamu un tīši negatīvu komentāru lavīnu. Nesen Igaunijas prezidente ieteikusi, ka komentārus interneta presē varētu sniegt tikai cilvēki, kuru identitāte ir pārbaudīta, pieprasot atzītu kredītkaršu atestāciju.¹⁷

Latvijas medijos bieži cilātā informācija par tiesnešu pārkāpumiem, nonākot angļu valodas ziņās, var skādēt ārzemju investoru lēmumiem ienākt Latvijā. *Baltic News Network* 2012. gada 28. septembrī piesauca visu tieslietu sistēmā kādreiz darbojušos amatpersonu vārdus, kas bijušas sodītas vai vienkārši kritizētas par ētikas pārkāpumiem beidzamos desmit gados. Raksts noslēdzās ar brīdinājumu, ka „šie ir tikai daži no neskaitāmiem gadījumiem, kad bieži tiesu lēmumi pieņemti pie vakariņu galda starp draudzīgiem tiesnešiem, prokuroriem un advokātiem. Kamēr Latvijas tiesu sistēmu caurstrāvos daudzie skandāli, tikmēr tie metīs ēnu jebkurai ticībai, ka tā ir pareizā vieta, kur meklēt taisnību”¹⁸.

Latvijas ziņu medijos bieži parādās jauni pārkāpumi vai nu no tiesnešiem, tiesu izpildītājiem, tiesu palīgiem, vai prokuroriem un zvērinātiem advokātiem. Tautas acīs šīs atsevišķās kategorijas saplūst kopā vienā tiesu sistēmā un katrs negatīvs gadījums izraisa paplašinātas pārrunas, bieži arī pieminot agrākos pārkāpējus. Citiem vārdiem sakot, regulāri tiek cilāti tie paši uzvārdi. Ziņu organizācijām ir izdevīgi paildzināt skandālus, jo tad tie iegūst lielāku klientu uzmanību un, protams, tas ietekmē viņu ienākumus. Piem., LTV raidījums *TV De facto* 2015. gadā analizēja bijušās prokurores Irinas Bogdanovas slepeno audio ierakstu, kurā viņa atzīstas, ka „kārtojusi” lietas Rīgas apgabaltiesas tiesnešu kabinetos un privātmājā Jūrmalā.¹⁹ Tālāk gandrīz kā romānā atstās ziņu pavedieni, kas, piem., atzīmēti arī *Latvijas Avīzē* 2016. gadā: „Notiesātā prokurore Bogdanova psihisku traucējumu dēļ atbrīvota

no apcietinājuma”, kaut viņai bija piespriesti četri gadi ieslodzījumā par kukuļu izspiešanu. Turklāt viņa netika nosūtīta uz piespiedu ārstēšanos un psihiskā analīze neļāva viņai liecināt tiesā.²⁰ Respektīvi, viņai nav tiesā jāliecina par korumpētiem tiesnešiem un prokuroriem. Augstākās tiesas priekšsēža Ivara Bičkoviča reakcija ietverta aģentūras LETA virsrakstā: *Bičkovičs: Audio ierakstos paustā Bogdanovas informācija par tiesnešiem ir satraucoša*.²¹ Līdzīgi ar lieliem virsrakstiem traktētas ziņas par daudziem citiem tiesnešiem un prokuroriem. Katrs no šiem gadījumiem preseī ir dāvana jaunu skatītāju, lasītāju un klausītāju piesaistei. Tiesu sistēmai tas ir darvas triepiens ar ilgtermiņa iedarbību. Tāpēc nepieciešama aktīva rīcība no to tūkstošu tiesu darbinieku puses, kuri savu darbu veic apzinīgi un godīgi. Varbūt derētu kāda institūcija, kurai tiesu darbinieki anonīmi varētu paziņot to, ko zina vai nojauš. Nezāles jāizravē, lai neiedragātu visu tiesnešu reputāciju un lai tautai nebūtu regulāri jādzird par kārtējā tiesu darbinieka nelikumīgo rīcību. Interesantu viedokli šajā ziņā puda *Latvijas Avīzes* žurnāliste Ilze Kuzmina 2017. gadā: „Tiesneši ir kā vienota, cieši noslēgta ģimene, kas savas melnās avis publiski nekritizē un necieš, ja to dara arī kāds cits. No tiesnešiem, kuri uzstājās konferencē, nedzirdēju itin nekādu paškritiku, netika aktualizētas nekādas problēmas, kas būtu risināmas pašu tiesnešu spēkiem.”²²

Valsts kontroles slēdzieni

Pašu jaunāko pārskatu par tiesu sistēmu 2017. gada jūnijā izdevusi Valsts kontrole: *Vai tiesu iekārtas attīstības pasākumi ir veicinājuši tiesu darbības efektivitāti?*²³ Valsts kontroles pamatmērķis bija ielūkoties Tieslietu ministrijas 2009.–2015. gadā noteikto efektivitātes paaugstināšanas pasākumu izpildē.

¹⁷ President of the Republic at the Opening of the Riga StratCom Dialogue (2017).

¹⁸ Latvian courts: How incorruptible and independent? (2012).

¹⁹ Bijusī prokurore atzīstas, ka „kārtojusi” lietas tiesās” (2015).

²⁰ Notiesātā prokurore Bogdanova psihisku traucējumu dēļ atbrīvota no apcietinājuma (2016).

²¹ Bičkovičs: audio ierakstos paustā Bogdanovas informācija par tiesnešiem ir satraucoša (2015).

²² Kuzmina 2017.

²³ Šajā 2017. gada jūnija ziņojumā ir vairāk nekā 170 lappuses, bet galveno informāciju var gūt šī ziņojuma kopsavilkumā.

Valsts kontrole atzinusi, ka pamatnostādnēs plānotie pasākumi „kvantitatīvi” ir īstenoti par 87,5%. Tomēr tā norāda uz vēl samērā lieliem trūkumiem kvalitatīvajos rādītājos. Vēl arvien lietu izskatīšanas ilgums nav samazinājies, izņemot administratīvajās tiesās, kaut gan iesniegumu skaits pirmās instances tiesās ir krities par 15% un tiesnešu skaits kopš 2014. gada ir pieaudzis no 529 līdz 543. Šajā jomā Latvija atpaliek no kaimiņvalstīm. Mediācija kā alternatīva strīdu risināšanas metode nav būtiski izmantota un nav pietiekoši popularizēta tautā. Vēl arvien pastāv nevienlīdzīga tiesu noslodze: Rīgas apgabala tiesās tā ir trīs un pat vairākas reizes lielāka nekā citos apgabalos. Teritoriālo tiesu apvienošana un reforma tiek lēnām īstenota. Pagaidām tā nobeigta tikai Latgalē. Tiek arī kritizēts fakts, ka atcelto un grozīto spriedumu skaits apelācijā un kasācijā vidēji sasniedz 22,5% no visiem pirmās instances lietu lēmumiem (Igaunijā tikai 14,5%) un ka arvien pieaug iesniegto lietu skaits Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Valsts kontrole vairo argumentācijas kvalitāti Latvijas tiesu nolēmumos. Kritizētas arī Tieslietu padomes pilnvaras un neatkarība, pretstatā iecerei „tā nav kļuvusi par virzošo spēku tiesu sistēmas attīstības politikas un stratēģijas izstrādē”. Ņemot vērā tiesnešu palīgu nepilnīgo izmantošanu un kadru ārkārtīgi lielo maiņību, kas ir vidēji 22% gadā (Rīgas tiesās pat 56%), Valsts kontrole mudina tiesām labākos palīgus motivēt turpmākam darbam tiesā un piesaistīt tos kā potenciālus nākotnes tiesnešu kandidātus. Laikā no 2010. līdz 2016. gadam tiesu darbības budžets pieaudzis par vairāk nekā 50%. Tiesu sistēmas finansēšanas jomā Latvijai izdevumi ir astotie augstākie ES, tāpēc Valsts kontrole ierosina tiesu sistēmas budžeta „optimizāciju”. Kopumā Valsts kontrole sniegusi 22 ieteikumus, lai pilnveidotu tiesu sistēmas attīstības plānošanu un uzlabotu tiesu darbības un tiesvedības efektivitāti. Tieslietu ministrija atzinīgi novērtējusi Valsts kontroles paveikto un ir piekritusi 22 ieteikumiem, bet arī atzīmējusi, ka pētījums ir novecojis, jo apskatījis sistēmu tikai līdz 2015. gadam. Pēc Tieslietu ministrijas valsts sekretāra Raivja Kronberga domām, „Aizvadītos divos gados tieslietu nozares attiecīgās institūcijas jau ir

uzsākušas īstenot lielāko daļu no minētajiem ieteikumiem”.²⁴

Interesanti, ka Latvijas valdība 2017. gada februārī parakstīja līgumu ar Eiropas Padomi par jaunu pētījumu un ieteikumiem, kā paugstināt tiesu sistēmas efektivitāti. Var jau būt, ka vēl viena analīze, sevišķi no pasaules organizāciju ekspertiem (*OECD*, *IMF* un Eiropas Komisija), dos vēl vienu, varbūt reālāku grūdienu tiesu sistēmas uzlabošanai nekā iekšzemes uzraugi.

Tiesu sistēmas pēdējo gadu reformas

Daudziem cilvēkiem Latvijas tiesu reformas nav bijušas sevišķi pamanāmas, jo tās notikušas solīti pa solītim un bez lielas masu mediju publicitātes. Toties 68% pēc nejausības izvēlēto mediju pārstāvju atzīmēja, ka esot manījuši pozitīvas pārmaiņas tiesu sistēmā.²⁵

Latvijas tiesu reorganizācija, izbeidzot nevajadzīgu dublēšanu, ir tomēr panākta (tīro tiesu instanču sistēma). Citiem vārdiem, visas lietas jāiesāk pirmās instances tiesās. Otrās instances tiesas skatīs lietas tikai apelācijas kārtā, bet Augstākā tiesa pildīs vienīgi kasācijas funkcijas (agrākā Civillietu tiesu palāta izbeidza darbību). Agrāk otrās instances tiesas un pat Augstākā tiesa varēja saņemt pirmās pakāpes iesniegumus pēc dažādiem kritērijiem. Pēc 2017. gadā notikušās tiesu apvienošanas vispārējās jurisdikcijas tiesu skaits sarucis no 34 līdz 26. Pēc tiesu teritoriālās reformas beigšanas tiesu skaits samazināsies līdz 9. Jāatzīmē, ka tās pašas agrākās tiesas vēl paliks, bet virsvadība tiks koncentrēta, lai ļautu ieviest

²⁴ Valsts kontrole: Latvijā tiesvedības ilgums aizvien ir garāks nekā kaimiņvalstīs (2017). Sk. arī: R. Kronbergs: VK ieteikumi apstiprina nepieciešamību turpināt jau uzsāktās reformas tiesu sistēmā.

²⁵ Mediju aptauja: tiesu komunikācijā jūtas pozitīvas pārmaiņas (2017). Rakstā minēts arī, ka tieslietu komunikācijai mediji devuši vidējo atzīmi 6,1 desmit ballu sistēmā un ka „par joprojām problemātisku mediji sauc tiesnešu nevēlēšanos skaidrot sabiedrībai savus nolēmumus, tiesu proaktīvas komunikācijas trūkumu un pārlieko tiesu anonimizāciju, kas mazina tiesas spriestā saprotamību”.

specializāciju un lietu sadali pēc nejausības principa. Daudzi tiesneši ir neapmierināti ar šādu risinājumu, jo cilvēkiem uz tiesām varbūt būs jāmēro lielāki attālumi. Tiesu administrācijas mājaslapā (20.06.2017.) ļoti kodolīgi aprakstīta tiesnešu attieksme: „vairums tiesu reformu uzņem ne ar atbalstu, bet ar samierināšanos”. Pašu tiesnešu kvalifikācijas līmeni pastiprināti ceļ Latvijas Tiesnešu mācību centrs, kuram ir ilgtermiņa kontrakts ar Tieslietu ministriju. Daudziem tiesnešiem arī dota iespēja pavieroties ārzemēs, lai vērotu citu valstu tiesu praksi. Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija trijos gados beigusi izvērtēt tiesnešu profesionālās aktivitātes līmeni, atrodot tikai sešus, kuriem šis līmenis atzīts par neadekvātu. Kaut šis skaitlis ir mazs, visi tiesneši saprot, ka viņus tagad vērtēs regulāri un būs jāatskaitās par savu profesionalitāti. Saeima pēc vairāku gadu pretestības 2017. gada martā piekrita publicēt visu tiesnešu vārdus, kuriem doti rājieni vai kuri citādi oficiāli sodīti. Maksātspējas organizācijas pārraudzība ir stiprināta. Būtiski, ka tagad ieviestas elektroniskās izsoles iespējas, dodot iespēju ikkatram [pārbaudītam] iedzīvotājam piedalīties izsolē par atsavinātiem nekustamās mantas īpašumiem. Jau arī sāka kustamo īpašumu pievienošana izsolēm. Ieviesta elektroniskā paraksta iespēja un jau viena gada laikā kopš 2015. gada sākuma šādu parakstu daudzums tiesvedībā pieaudzis par 50%. Tiesās uzstādītas audio ierakstu iekārtas, kuras spēj automātiski reģistrēt tiesas protokolus, savienojot PDF formāta rakstītos tekstus ar audio ieskaņojumu. Visi tiesu elektronisko (digitālo) pakalpojumu veidi centralizēti vienviet. Latvijā internetā pieejami vairāk nekā 180 tūkstoši tiesu nolēmumu (personu vārdi izņemti), kuri var būt kā paraugi un atskaites punkti līdzīgu lēmumu veidošanā tiesnešiem un arī advokātiem. Visiem lietas dalībniekiem arī iespēja sekot līdz savas lietas gaitai portālā *Manas.tiesas.lv*. Tiesas ir ieviesušas atbalsta sistēmu jauniem tiesnešiem, lai tiem dotu padomus un palīdzētu iekļauties tiesnešu aprītē. Tādējādi tiek samazināta jauno tiesnešu aiziešana no amata. Tiesu ēkā ieviesta interneta pārklājumu sistēma. Kaut šeit uzskaitītas daudzas pozitīvas tiesu sistēmas pārmaiņas, vēl paliek plašs lauks tālākām inovācijām.

Uzlabojamās nepilnības tiesu sistēmā

Lai arī reformu virziens ir patiešām pozitīvs, tomēr darāmā vēl daudz. Vispirms jāmin, ka liela daļa kritikas, kas vērsta pret tiesām, sakņojas nepilnīgos un bieži mainītos likumos. Gadās, ka likumi ir arī savstarpēji pretrunīgi. Tiesa ir spiesta lietot tos likumu pantus, kas veidoti Saeimā un valdībā, un šaubu gadījumos izvēlēties tos pantus, kas tai liekas piemērotākie. Ir daudz sūdzību, ka līdzīgās lietās spriedumi nopietni atšķirušies. Pašreizējā interneta pieeja 180 000 lietu spriedumiem šo vājumu varētu daļēji mīkstināt. Kaut bieži tiek kritizēti lietu izskatīšanas ilgumi, der zināt caurmēra vidējo izskatīšanas ilgumu, rēķinot mēnešos. Saņemto lietu skaits 2015. gadā bija 48 228, un viena civillieta izskatīta pirmajā instancē vidēji 2,2 mēnešu laikā, krimināllieta – 5,6 mēnešos, bet administratīvā lieta – 7,6 mēnešos. Ir jau daudz darīts, lai bezstrīda laulību šķiršanas un līdzīgas lietas novirzītu uz notāru birojiem vai citām iestādēm. Arī mediācija lēnām sāk uzņemt tempus. Var jau spiest tiesnešus lietas paātrināt, un vēl ir daudz iespēju šinī jomā, bet jāņem vērā, ka viņiem jāseko līdzīgu likumu maiņām, jāpiedalāsursos, jāapgūst jauna interneta tehnoloģija, jāraksta arvien plašāki lēmumu paskaidrojumi un jāseko sabiedriskās dzīves peripetijām, lai neatpaliktu no savu klientu zināšanām. No tiesnešiem sagaida, ka tiem jābūt „sirds gudriem cilvēkiem”, ar balansētu emocionālo inteligenci, nosvērtu pašapziņu, ar uzstāšanās prasmi un arvien vairāk ar angļu un citu valodu pārzināšanu. Nevar arī aizmirst, ka viņi ir pārsvarā cilvēki ar ģimenēm un ka viņiem jāziedo veiksmīgu attiecību veidošanai veltāmais laiks un enerģija. Tas ir īpaši izceļams faktors, jo 80% pirmās tiesas instances tiesnešu ir sievietes, no kurām sabiedrība tradicionāli vēl arvien sagaida lielāku uzpurēšanos ģimenes kopības noturēšanā.

Tiesu komunikācijā ar tautu arī vēl ir lieli trūkumi, kaut 2015. gadā Tieslietu padome apstiprinājusi tiesu sistēmas komunikāciju vadlīnijas un stratēģiju un ir ieviestas regulāras tiesu komunikatoru tikšanās. Un, kā rakstīts Tiesu administrācijas mājaslapā, „tiesās pakāpeniski veidojas tiesnešu runas personas”. Progresu virzību var mērot ar to, ka 2017. gada martā tiesu sistēmas komunikācijas pieeja un formas

saņēmušas divas Eiropas komunikācijas balvas.²⁶ Viegli labojams trūkums būtu publicēt publiski pieejamu tieslietu gada pārskatu.

Tiesu un tiesnešu neatkarība bieži pieminēta kā nopietna problēma. Saītes ar politiku tiek veidotas ar Tieslietu ministrijas starpniecību, kur ministrs pārstāv politisko partiju un spēj ietekmēt daudzas ar tiesu saistītas sfēras. Arī Saeima ir atbildīga par gala vārdu tiesnešu pieņemšanai amatā un virzīšanu pa karjeras kāpnēm. Der atcerēties, ka Saeima 2010. gadā nepieļāva tiesneša Māra Vīganta apstiprināšanu darbam Augstākajā tiesā, kaut viņu bija aprobējusi Tieslietu padome un citi kolēģi. Līdzīgi notika ar Jāņa Maiziša darba turpinājumu ģenerālprokurora amatā, kur viņa vietā tika ievēlēts Ēriks Kalnmeiers. Tieslietu padomes vājums un varas trūkums arī pieminēts ārzemju pārskatos par Latvijas tiesu sistēmu.

Pasaules Bankas 2017. gada *Doing Business* kritika par tiesu trūkumiem arī ir vērtējama. Tiek kritizēti Latvijas tiesu specializācijas trūkumi komerciālo lietu izskatē, kaut komercstrīdus izskata specializētā tiesā Jelgavā. Likums neregulē maksimālo lietu atcelšanas gadījumu skaitu, un taisni šeit daļēji slēpjas tiesu procesu ilgums.

Secinājumi

- 1) Latvijas tiesu sistēma dažādos avotos vērtēta atšķirīgi. Parasti iedzīvotāji socioloģiskajās aptaujās vēl arvien pauž negatīvu viedokli par tiesu sistēmu. Toties,

²⁶ Tiesu sistēmas komunikācijas stratēģija iegūst komunikācijas nozares balvas (2017).

- 2) Daudzas internacionālas organizācijas devušas Latvijas tiesu sistēmai labas vai apmierinošas atzīmes, kā, piem., *Freedom House*, ES, Pasaules Banka.
- 3) Noteikti lielu lomu atšķirīgos vērtējumos ieņem pagātnes tiesu nestabilitātes mantojums un plaši izvērstie korupcijas gadījumi 20. gs. 90. gados.
- 4) Latvijā sākotnēji daudzi likumi bija pretrunīgi un kopā vijās senie brīvās Latvijas, PSRS un jaunizveidotie likumi. Tieslietu ministrijā bija ārkārtīgi liela kadru maiņa un trūka finanšu, lai visus likumus pareizi saskaņotu.
- 5) Neapšaubāmi, zināmu negatīvu ietekmi arī panākusi redzamu politiķu un amatpersonu nepārdomāta kritika. Protams, lielu sitienu tieslietu sistēmas tēlam dod regulārie, kaut skaitliski niecīgie tiesnešu un prokuroru negatīvie darbi un korupcija.
- 6) Latvijas un ārzemju uzņēmēji devuši samērā zemas atzīmes tiesu sistēmai. Šeit liela loma ir specializētu tiesu trūkumam un tiesnešu ekonomiskās izglītības nepilnībām. Milzīgu kaitējumu nodarījusi maksātspējas administrācija: zaudējumi firmām, bankām un Latvijas valstij mērāmi miljardos eiro, kā paziņoja profesionālā revīzijas firma *Deloitte Latvia*.
- 7) Jākonstatē, ka tiesu sistēma Latvijā atrodas samērā augstā līmenī salīdzinājumā ar citām bijušajām komunistu pārvaldītajām zemēm. Tomēr darāmā vēl ir daudz, lai sasniegtu ilgos gados būvēto Rietumeiropas tiesu sistēmas līmeni.

VĒRES

67% Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju uzskata, ka tiesu sistēma Latvijā ir korumpēta (21.08.2012.). Pieejams: *TNS.lv* (07.01.2013.).

93% Latvijas iedzīvotāju uzticas ģimenei (12.07.2016.). Pieejams: *TNS.lv* (31.10.2016.).

Ārvalstu investori: Latvijas ekonomika ļaunprātīgos maksātspējas procesos zaudējusi 665 miljonus eiro (06.04.2016.). Pieejams: *LSM.lv* (06.04.2016.).

Bičkovičs: audio ierakstos paustā Bogdanovas informācija par tiesnešiem ir satraucoša (09.02.2015.). Pieejams: *Delfi.lv* (13.07.2017.).

Bijusi prokurore atzīstas, ka „kārtojusi” lietas tiesās” (08.02.2015.). Pieejams: *Delfi.lv* (13.07.2017.).

- Brūklenis, J. (2007) *Tiesāšanās kā ķēķis: Advokāta Grūtupa „sakārtošanas” receptes*. Lato Lapsas priekšvārds. Rīga : Mantojums.
- Bukovskis, K.; Sprūds, A. (2017) Latvia. *Nations in Transit 2017*. Pieejams: *Freedomhouse.org* (13.07.2017.).
- Deputāti uz delnas arhīvs. Pieejams: *Deputatiuzdelnas.lv* (14.07.2017.).
- European Commission (2017) *The 2017 EU Justice Scoreboard*.
- The Global Risks Report 2017* (11.01.2017.).
- Iedzīvotāju vērtējums tam, cik tiesu procesi ir godprātīgi un taisnīgi. *SKDS dati* (01.2017.). Pieejams: *twitter.com/Arniskaktins/status/829286483337023488* (18.03.2017.).
- Juris Dreifelds: Tiesu sistēma Temīdas svaros (08.05.2002.). Pieejams: *Delfi.lv* (14.07.2017.).
- Kuzmina, I. Tiesneši bez paškritikas. *Latvijas Avīze* (08.09.2017.).
- Latvian courts: How incorruptible and independent? (28.09.2012.) BNS.
- Latvijas Tiesnešu mācību centrs (2011) *Tiesas klientu vērtējums – ceļš uz tiesu darba pilnveidi: 2010. gada tiesu darba novērtējuma pētījums*. Rīga.
- Mediju aptauja: tiesu komunikācijā jūtamas pozitīvas pārmaiņas. *Latvijas Tiesas* (12.04.2017.).
- Notiesātā prokurore Bogdanova psihisku traucējumu dēļ atbrīvota no apcietinājuma. *Latvijas Avīze* (15.09.2016.).
- Ozoliņš, A. (2013) Kam traucē Bordāns (07.11.2013.). Pieejams: *Ir.lv* (09.11.2013.).
- Pētījums: 45% iedzīvotāju tiesu darbu vērtē kā viduvēju (03.07.2016.). Pieejams: *Delfi.lv* (10.17.2016.).
- President of the Republic at the Opening of the Riga StratCom Dialogue (05.07.2017.). Pieejams: *President.ee* (03.08.2017.).
- Raidījums atklāj, kāpēc, iespējams, atlaida Bordānu (10.11.2013.). Pieejams: *Financenet.tvnet.lv* (13.07.2017.).
- R. Kronbergs: VK ieteikumi apstiprina nepieciešamību turpināt jau uzsāktās reformas tiesu sistēmā. Pieejams: *www.tm.gov.lv*. (21.06.2017.).
- Sauka, A. (2016) *Latvijas uzņēmēji par Latvijas tieslietu sistēmu*. Rīga : Stockholm School of Economics Riga.
- Tiesu sistēmas komunikācijas stratēģija iegūst komunikācijas nozares balvas (07.03.2017.). Pieejams: *www.at.gov.lv* (13.07.2017.).
- Valsts kontrole: Latvijā tiesvedības ilgums aizvien ir garāks nekā kaimiņvalstīs (21.06.2017.). Pieejams: *LSM.lv* (21.06.2017.).
- The World Bank (2007) *Doing Business 2017: Measuring Business Regulations*.

Summary

Juris Dreifelds

The Latvian System of Justice in the Scales of Public Perception

The article examines the broad disparities in the perception of honesty, efficiency and capabilities of the Latvian court system. Most popular polls give the system relatively low marks and many see the courts as corrupt and self-serving. On the other hand, a survey of those who actually had personal dealings with Latvian courts indicates a very high level of approbation (79%). Many international organizations such as Freedom House, the European Commission and the World Bank also give the Latvian court system good ratings. Many positive changes have been instituted, often under international pressure and with international financial help. Nevertheless, progress has been palpable. The article outlines some of the major court innovations and also itemizes some of the more pressing problems yet to be resolved in addressing the wide disparities in perceptions. A major weakness and source of frustration to business men has been the often incompetent and corrupt behavior of the Latvian Insolvency Administration. Some changes have been instituted in this regard but problems persist. Latvia also lacks a solid infrastructure of competent judges with economic and business experience or education. Popular negative perceptions are also fed by the regular discovery of individual judges and prosecutors which creates a wide resonance throughout the media landscape painting the entire judicial system in dark colors. Overall, the article concludes that much progress has been made and that Latvia is in the forefront of court system innovations among former communist countries. However, there is still some distance to go to reach the levels of Western judicial systems which have had centuries to perfect their courts.